

Скарб

Олекса Стороженко

Був собі чоловік та жінка. Були вони люди заможненькі, усього в їх доволі: і поля, і скотинки, і худоби, і хата простора з садочком і левадою. Послав їм Господь на втіху одного тільки сінка – Павлусем звали. Та вже ж і шанували, і пестували вони того одинчика! Не так батько, як мати. І що то вже за мати була! Між матірками – навдивовижу мати! Вже Павлусь був чималий пахолок, а вона ще возилася з ним, як з маненькою дитинкою. Було власними руками годує його, а він, телепень, тільки глита та, як той пущівіринок, знов рот роззявляє. Усю зиму й осінь з хати не випустить: "Не ходи, сінку, – каже, – холодно, змерзнеш, та ще, крий боже, занедужаєш, то я й умру, не діжду, поки ти й одужаєш". Прийде весна або літо – знов не пуска: "Не ходи, сінку: душно, сонце напече головку, голова болітиме". Цілісінький рік не дасть йому порога переступити, хіба у неділю поведе до церкви та за ним і не молиться, та обома руками за його й держиться, щоб хто не то що штовхнув, а й не доторкнувся б. Деколи, як обридне йому стояти, то такий галас підійме на всю церкву, буцім з його чортяка лика дере. "Ходім, мамо, додому, – хлипа, – їсти хочу!" То мати і веде його додому, не діждавшись кінця служби і благословенія. Як кладе його спати, то сама і стеле, і роздягає, і хрестить, і ще й котка співає, неначе над годовичком. Часом батько, дивлячись на се юродство, стане гримати на жінку і похвалитись, що він Павлуся віддасть у школу до дяка аж у друге село. Так куди!.. І не кажи... Така з неї добра і покірна жінка, а як дійде діло до її Павлуся, то як скажена стане: і очі витріщить, і запіниться, і за ніж хапається; крий боже, що виробляє!.. Кажу ж вам, що й між матерями навдивовижу була мати.

Доріс Павлусь до парубка. Так його вигнало та розперло, такий став гладкий та опецькуватий! Пика широка та одутлувата, як у того салогуба, а руки білі та ніжні, як у панночки. Та од чого б їм і пошерхнуть? Зроду не то щоб цїп або косу у руках подержав, – не взявся й за лопату, щоб одгребти сніг од порога, або за віник, щоб вимести хату. Було старий і стане доказувать жінці:

– На яку радість ми його вигодували? Який з його хазяїн буде? Що з ним станеться, як ми помremo?... Останеться він на світі, мов сліпий без поводатаря!

– Е, чоловіче, – одкаже жінка, – як бог милосердний пошле йому щастя, то без нас житиме ще лучче, як теперечки!

Уже Павлусеві минув і двадцятий, вже б він і на вечорниці пішов, так мати не пуска.

– Не ходи туди, сінку, – каже, – на вечорницях збираються самі п'яниці та розбишаки; там тебе обидять, віку тобі збавлять. Почекай трошки – я сама знайду тобі дівчину, саму найкращу на всьому світі, саму роботящу, вона буде тебе і годувать, і зодягать, і доглядать як рідна мати.

Так не привів же їй бог оженити сина. Раз вночі розвередувавсь Павлусь, як на живіт кричить: "Меду та й меду!" У старих на ту пору не було меду. Що тут на світі робити?... Устала мати, накинула на себе свитину, не схотіла будить наймичку і сама метнулась по селу шукати того меду. А на той час піднялась фуга, що не то що уночі, а вдень не побачила б світу божого. Бігала, сердешна, бігала од хати до хати (у кого й є, та каже нема: не хочеться уставать) та якось уже випросила у попа. За один цільничок обіщала бузівка подарувати. Трохи не замерзла, та таки принесла, і що ж?... Павлусеві вже не до меду; заснув манесенький – ніяк його і не розбуркаєш. Так через той-то мед занедужала небога та й вмерла. За нею вслід і батько ноги простяг, а наш Павлусь і не схаменувся, як зоставсь круглим сиротою.

Що ж з ним сталось?... Правду казала мати: "Як бог милосердний пошле йому щастя, то без батька і без матері житиме ще лучче, як за їх". У покійників – звісно, як у заможних хазяїнів – був наймит і наймичка. Наймит – парубок ще молодий, працьовитий, непитуший, а наймичка – теж чесного роду, осталась бідною сиротою, і покійниця прийняла її до себе,

як рідну дитину. За Павлусем і їм добре жилося; було чим-небудь йому угодить, то стара і дякує, і грошей їм дає, і добру одержу, а часом за наймита скотину у поле вижене, а за наймичку хату вимете і води принесе. Отож як умирала стара, то благословила наймита з наймичкою побратись, наділила їх худобою і аж руки їм цілувала та просила, щоб вони не обижали її Павлуса, доглядали б його і були йому рідним батьком і матір'ю, а вже вона на тім світі буде благодати господи, щоб він милосердний послав їм усякого щастя і талану.

Отож після смерті старих наймит оженився з наймичкою і стали собі господарювати. Щастя, як горох з мішка, так і сиплеться на нашого Павлуса, і урожай у його луччий, як у других, і корів нема ялових. Накупили волів і послали кілька хур у Крим за сіллю, на Дін за рибою, построили шинок із лавкою та й годують скриню карбованцями, як свиню горохом. Кругом у сусідів талій давить скотину, а у Павлуса, як на сміх, хоч би один тобі віл іздох.

Раз наймит піймав у садочку ройка, так з того одного розроїлось колодок з тридцять. Наймичка доглядала Павлуса, як рідна мати: і годує його, і голову йому змиє, і розчеше, і одягає, й роздягає, і стеле, так йому у вічі й дивиться, думку його відгадує, бо Павлусь за весь день і пари з рота не пустить; хоч би часом чого і схотів, вже не попросить: якось йому і слово важко вимовити. Тільки йому й робити, що цілісінський день їсть (а лопає здорово) та спить. Було прокинеться вранці – зараз наймичка і ставить перед його душею жарену курку або качку, або повнісінську макітру вареників з сметаною; їсть неборак, аж за ушималящить. Не встигла наймичка його утерти, а він уже й уклався спати. Поспить на перині, лізе на піч поспати ще у просі. Пообідає і знов куня; коли зимою, то знов у просо, а коли літом, то вийде у садок, ляже під грушею, а часом, глянувши угору, трошки й розсердиться: "Бісові груші, – пробубонить, – які спілі, і над самісінською головою висять, а ні одна ж то не впаде у рот". І щоб то дригнути ногою та штовхнути об цівку! То і посипались би, так, кажу ж, йому важко і поворухнутись. Лежить, лежить та й засне. Пополудне – і знов іде у комору спати і спить вже аж до заходу сонця. Розбудить його наймичка вечеряти, нагодує, здійме свитину, чоботи, покладе на перину, а він тільки вже сам засне. Лучалось, наймит вернеться з поля і навідається до Павлуса, а тому й голову важко держати на плечах.

– А чи не смикнули б, пане Павле, люльки? – питає наймит.

– Смикнув би, – пробелькоче Павлусь, – так люльки не знайду.

– Та ось же вона – біля вас на лавці.

– Та хто ж її наб'є?

– Та вона ж набита, я ж її вам набив, як їхав у царину. Отже, біля вас і справу положив!

Та викреше вогню, розпалить люльку і устроить йому у рот, то він і смоче.

Було прийдуть до Павлуса парубки та й намовляють його, щоб ішов з ними на вечорниці.

– Не піду! – пробубонить та й очі заплющить.

– Чому? – питають.

– Далеко. Якби вечорниці збирались біля моєї хати, то, може б, і пішов.

– Е, пане Павле! – кажуть йому парубки, – якби ти побачив наших дівчат, то не казав би, що далеко!

– Бачив, доволі бачив... – озивається Павлусь.

– Де ж ти їх бачив? Ти ж із хати ніколи носа не виткнеш!

– Так коли ж сняться, щоб вони показалися! аж обридли!... – одкаже Павлусь та й перевернеться на другий бік.

Засміються парубки та й підуть від його.

Раз на зелені свята зібралось парубоцтво шукати скарба. Узяли з собою заступи, лопати і горілочки не забули та й пішли у степ. Ідуть біля Павлусевої хати, от один парубок і каже:

– Знаєте що, хлопці! Візьмемо з собою на щастя Павла Лежня (таке приложили йому прізвище), то вже певно знайдемо скарб: він такий щасливий, що такого і на всьому світі не знайдеш!

Підійшли парубки до вікна (вікно було одчинене), дивляться, а Павлусь розпластався на перині і хропе на всю хату.

— Пане Павле, а пане Павле! — гукнули парубки.— Ходім лишень з нами скарбу шукати!

— Не піду! — одрізав Павлусь.

— Ходім-бо! — просять парубки, аж кланяються.— Ми тебе так з периною на руках і понесемо; не тебе нам треба, а твого щастя. Як ти з нами будеш, то, може, бог дасть, і знайдемо скарб.

— Еге!.. Як бог дасть, то й у вікно вкине!..— одказав Павлусь.— Не піду!

— Дождайся ж, поки тобі бог у вікно вкине, а ми підемо шукати.

Зареготались та й пішли собі, заспівавши чумака.

Ходили, ходили по степу аж до вечора. Шукали, розкопували могили, до всього приглядувались — і нічогісінько не знайшли. Розказують люди, що часом скарби і самі вилазять на верх землі, перекинувшись у яку-небудь пакость: у старого шолудивого діда або у миршавеньке козеня, або у дохлу кішку. Кому щастя, той і пізна скарб. Так, кажу, до всього приглядались — і нічого не побачили. Вже вертаючись, як смерклося, недалечко од села дивляться — лежить край дороги дохлий хорт. Мабуть, давно й іздох — аж гидко до його і близько підступити. От один парубок і каже:

— Слухайте, хлопці: візьмемо сього хорта та шпурнем Лежневі в хату — нехай се буде той скарб, що бог йому у вікно вкине.

Парубкам подобалась ся вигадка; от вони підняли того хорта на дрючок та й понесли. Підійшовши тихенько до Павлусевої хати, розмахали хорта та й шпурнули в вікно, а він як бебехнеться об поміст, так і брязнув, і задзвенів, і, як жар, по всій хаті розсипався дукатами!

— Тривай, не руш! — закричали парубки,— се наш скарб, се наші гроші... .

— Брехня! — каже Павлусь,— се мій скарб, се мені бог у вікно вкинув! А що? Я ж вам казав — не вірили?

Парубки не слухають його та товпляться в хату, а тут на той галас де не взялись наймит із наймичкою, убігли в хату, за рогац та макогін, як штурхнуть одного, другого — так вони й угамувались.

— Будь ласкав,— кажуть парубки,— хоч що-небудь дай за те, що принесли твому хазяїнові скарб!

Наймит кинув їм кілька дукатів та й каже:

— Натє вам за працю, а се наші гроші, бо самі таки розсудіть: хто б їх у чужу хату вкинув, якби не сам бог того схотів!

Та, сеє кажучи, позбирав наймит гарненько дукати і сховав їх у скриню.

Отакий-то був щасливий наш Павлусь! Сказано: як кому бог дасть щастя, то не треба йому й рідної матері, не треба і скарбу шукати: сам скарб його знайде. А Другому неборакові на бездоллі у те ж саме вікно, у котре вкинувся скарб, улізе злодій і останню сорочку витягне; не поробить день, то на другий і їсти нічого.

Щаслива нитка до смерті не вірвалась Павлусеві. Найшлась і дівчина, що, як той скарб, сама до його лицялась. Послав йому Господь і діточок, покірних, слухняних, працьовитих, не таких, як він пудофет, а у матір, бо жінка його була невсипуща господиня. І віку йому таки чимало протяг Господь: до білого волосся доспався. Спав, спав, аж поки навіки не заснув.

Що таке на світі щастя? — спитав би я у дуже письменних. Частенько чуєш, люди кажуть: отой щасливий. Глянеш на того щасливого, а він тобі показує на другого, а сам жалується на свою долю. Зовуть щасливими і тих, що увесь свій вік нічого не дбають, як мій Павлусь. Бог їм усе дає, а вони нудяться світом, не знають, що у них є і чого їм треба. Зовуть і скупого щасливим, бо у його багацько грошей; а він, неборак, увесь свій вік стереже тих грошей, як рябко на ланцюгу, ніякої користі з них не має — і голодний, і холодний, ще гірш од якого-небудь бідолахи. Ні, панове, помоему, той тільки щасливий, хто другому не завидує, а дякує бога за те, що він йому послав,— той, кого Господь благословив на добрі діла, що розкинулись вони по світу, як розрослась пшениця на добре виораній ниві. Нагодує вона і пахаря, і його сусідів, попаде од неї скибка і старцеві в

торбу. Не той тільки щасливий, що сам натріскається і виспитья, а той, що й другого нагодує і заспокоїть, бо у такого і душа буде не голодна. Отже ж так загвоздив вам з-письменська, щоб самі одгадали, чи мій Павлусь справді щасливий, чи, може, таким тільки прозвали його зависливі люди. Глядіть же, щоб не було по приказці: "Хвалить шинкар п'яницю, а дочки своєї за його не віддасть!" Завидуєте щастю мого Павлуся, а ніхто б не схотів бути Павлусем.